Csimpánzok közt
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával

Csimpánzok közt szabadon

Újra Magyarországon járt Dr. Jane Goodall

IGAZÁN jó a társaságában lenni, fürdőzni az aurájában, hallgatni nyugodt beszédét, elidőzni egy-egy tartalmas gondolatával, majd hazamenni, és gondolkodni, továbbgondolva mindazt, amelyre Jane Goodall feltette az életét. A világhírű főemlőskutatónak, az ENSZ békenagykövetének egyik fő üzenete Földünk, a természet, az élővilág és a benne élő ember cselekvő szeretetéhez és tiszteletéhez kötődik. „Meg tudod változtatni a világot" vallja Dr. Goodall. Meggyőződése, hogy mindenki felelős a világért, és mindenki képes tenni annak érdekében, hogy a világ jobb legyen, élhetőbb, fenntarthatóbb, mint ma. Egyik kedves barátja, az ugyancsak világhírű filozófus, László Ervin számos könyvben és publikációban hívja fel újfent a figyelmet a világ „fenntarthatatlanságára". Mindketten egyetértenek abban: minden egyes embernek tennie kell, hogy az emberiség ne tegye tönkre a Földet, és maradhasson lehetősége a jövő generációinak arra, hogy legalább a maihoz hasonló körülmények között élhessék életüket. Ehhez cselekedni kell, környezettudatosan gondolkodni és apró lépésekkel a mindennapi (rossz) gyakorlatot megváltoztatni.

Két interjú között (balról Tarrósy István)
Fotó: Csatádi Katalin

Jane Goodall 10 éves korától kezdve vágyott Afrikába. Állatokkal akart foglalkozni, aztán jöttek az emberszabásúak. Leginkább társas viselkedésük bűvölte el: ahogyan csapatban mozognak, az általuk használt testtartások, a gesztusok, ahogyan egymással kommunikálnak a közösségen belül. „Sajnos nekik is van egy »sötétebb oldaluk«" mondja Jane, amikor arról kérdezem, mi az, amit kiragadna, ha a majom és az ember összevetésére kérik. „Jellemzi őket is a brutalitás, időnként háborúznak egymással, de gyakrabban – még az embernél is gyakrabban – tapasztalhatjuk meg a szeretetet, a törődést és az egymásra való odafigyelést."

A világhírű kutató és tántoríthatatlan környezetvédő 2009. május 16–17-én járt negyedszer Magyarországon. E látogatása alkalmával nyitotta meg azt a kampányt, amely szorosan kapcsolódik az ENSZ által 2009-re meghirdetett „Gorilla éve" világprogramhoz. A tematikus év fővédnökeként Jane Goodall az általa alapított Rügyek és Gyökerek Egyesület (Roots & Shoots) támogatása mellett legújabb projektjével az Afrikában élő vad gorillák kihalásának elkerülését, a gorillák életterének megóvását tűzte ki célul. Ehhez a programhoz csatlakozott az Electro-Coord Magyarország Kht., amely az elhasznált, leadott elektromos és elektronikai berendezéseket gyűjti össze, illetve juttatja vissza a feldolgozókhoz, akik azt az európai normáknak megfelelően újra feldolgozzák, és a kinyert anyagokat a lehető legnagyobb részben visszaforgatják a termelésbe. A folyamat részeként a fogyasztók és a felhasználók környezettudatos módon tudják leadni használaton kívüli berendezéseiket (a Gorilla éve projektről további részletek a …… oldalon).

A Rügyek és Gyökerek hálózatot 1991-ben, Tanzániában indította útjára Jane Goodall. E program a Jane Goodall Intézet (JGI) gyerekeket és fiatalokat összefogó képzési és nevelési programja. Ma a világ 111 országában működnek helyi szervezetek, melyek az adott helyen, iletve Afrikában folytatnak állat-, környezet- és természetvédelemmel, valamint humanitárius tevékenységekkel kapcsolatos programokat. A legaktívabb helyi önkéntes csoportokat Tanzániában, az USA-ban és Kínában találjuk. Az ázsiai óriás területén (Mainland China) 600 R & S csoport alakult rendkívül rövid idő alatt, miközben számos iskola és egyéb oktatással, képzéssel foglalkozó szervezet kapcsolódott be a nemes munkába. A magyarországi szervezet 2006 óta foglalkozik a Föld védelmével, különböző hazai és afrikai programok támogatásával.

Amikor azt feszegetem, hogy milyen mértékben támogatják az afrikai kormányok a professzor és kollégái erőfeszítéseit, Jane Goodall határozottan válaszol: „Mindenhol támogatják a projekteket, nyitottan, erkölcsi támogatásukról biztosítva fogad-

Örök barátság
Fotó: Michael Neugebauer

Gremlin egyik ikergyermekével a Gombe Nemzeti Parkban, Tanzániában.
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával.

Téged keresnek!

2009 a Gorilla éve – Dr. Jane Goodall támogatásával

Vidd vissza a régi mobilod, és segítsd a gorillák túlélését Kongóban!
A telefonod egyik összetevője a tantál nevű fém, amit a kongói esőerdőkben bányásznak. A bányászat miatt megnyitott erdők új utakat nyitnak az orvvadászok számára, akik illegális tevékenységükkel mára kihalás szélére sodorták a gorillákat.
Az **Electro-coord Kht.** támogatásával most minden egyes visszahozott mobiltelefonnal segítesz a gorillákon, hiszen az általuk adományozott összeggel természetvédelmi őrjáratokat támogatunk Kongóban.

Kérj **MATRICÁT, RAGASZD** a használt mobilod hátuljára és vidd vissza a régi telefonod még ma!

Részletek a **Rügyek és Gyökerek Egyesület** honlapján: **www.janegoodall.hu**

the Jane Goodall Institute

roots&shoots

ELECTRO-COORD MAGYARORSZÁG KHT

NUANCE Recognita

ják megkereséseinket. Szerencsések voltunk, hogy Tanzániában alapítottuk meg az első szervezetet, ugyanis mindvégig, a mai napig tartóan megkérdőjelezhetetlenül fontosnak tartja az állam azt a tevékenységet, amelyet e projekt segítségével végzünk. A 2005-ben leköszönt elnök, Benjamin Mkapa, és a jelenleg hatalmon lévő elnök, Jakaya Kikwete is komoly odaadással támogatja a környezetvédőket, és lehetőségeikhez képest segíti a munkánkat."

Egyéb afrikai projektek

A JGI egyik legsikeresebb nemzetközi programja a csimpánzok örökbefogadása. Ehhez világszerte csatlakoznak a helyi Rügyek és Gyökerek csoportok. A program keretében a bozóthús (bush meat) áldozatait felkaroló kongói Tchimpounga (Kongói Köztársaság) és az ugandai Ngamba Sziget csimpánzmenhely számára gyűjt adományokat az intézethálózat. A befolyó összegekből az elárvult – hiszen szüleiket legyilkolták az orvvadászok – kölykök gondozását és rehabilitációját finanszírozzák. Ezeket az állatokat már sohasem lehet magukra hagyni, mindig gondozásra, felügyeletre szorulnak „felnőtt" életük folyamán.

A „Gyöngyökkel az életért" (Beads for Life) program nehéz sorsú ugandai családokat támogat. HIV-pozitív asszonyok vagy gyermekanyák által papírból készített ékszereket ajándékoznak a Rügyek és Gyökerek csoportok aktivistái az adományokért cserébe – valójában európai, és általában fejlett országbeli értékesítéssel juttatják bevételekhez az ékszerek készítőit.

Rügyek és Gyökerek diákok a Kibale Környezetvédelmi Oktatási Program (K.E.E.P.) keretében egy környezet-tisztítási akcióban vesznek részt. Kibale, Uganda
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával

Csimpánzárvák és gondozójuk a tchimpounga-i menhelyen.
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával.

Egy csimpánz-árva alszik békésen egy dobozban a tchimpounga-i menhelyen.
Fotó: a Jane Goodall Intézet támogatásával.

Magyar civilek Afrikáért

(a teljesség igénye nélkül, néhány kiemelkedő példát felvillantva)

Az elmúlt években felerősödni látszik a magyar civil szervezetek aktivitása a kontinens különböző térségeiben. Több sikeres projektről is lehet hallani tudósításokat, olvasni beszámolókat az országos médiumokban (maga az Afrika Tanulmányok is folyamatosan ad teret a civil teljesítmények bemutatkozásának). Schumicky Lilla például Észak-Ugandában küzd azért, hogy a helyi társadalom által stigmatizált gyermekanyák sikeresen térhessenek vissza közösségeikbe. Az általa vezetett és az AHU (Afrikai-Magyar Egyesület) által felkarolt **Respond ReNUH** program fő célkitűzése, hogy a súlyos múltú gyermekanyák gazdasági helyzete stabilabbá váljon. A program egyik fő komponense az IGAP, melynek lényege, hogy „első körben a gyermekanyák egyhetes tréningen vesznek részt, ahol újrafelhasználható papírból a helyi szokásoknak megfelelően megtanulnak ékszert készíteni, illetve sapkát, sálat, szoknyát, fürdőruhát horgolni. Az ötlete ennek a tréningnek egy négy hónapos kutatómunka eredménye, ami partikulárisan a gyermekanyák igényeit célozta felmérni, kérdőíveken illetve strukturált és fél-strukturált interjúkon keresztül. Az interjúkat Gulu, illetve Amuru megyében készítettük ötven gyermekanyával. A kérdőíveket több mint háromszáz gyermekanya töltötte ki Pader, Kitgum, Amuru, Oyam illetve Gulu megyében. Itt a vágyak legtöbbje egy ún. Skills trainingre, azon belül is szabászatra, művészetre és design-ra irányult. Eme vágy megvalósítását ültette a ReNUH a gyakorlatba. Az egy hetes tréning után tehát kiki az ízlésének megfelelően csatlakozik az ékszerkészítő, avagy a horgoló csoporthoz. Az első körben harminc gyermekanya vesz részt ebben a projektben. A program időtartalma nyolc hónapos. Havonta jár fizetés, amelynek hetvenöt százalékát kézhez kapják, huszonöt százalékát pedig mindenki saját bankszámlájára utalják, utóbbihoz csak a nyolc hónap után lehet hozzáférni. De eddigre kéthavi teljes bér a számlán van összespórolva. A gyermekanyák fizetését a ReNUH a termékek árusításából tudja finanszírozni. A nyolc hónap alatt a gyermekanyák öt tréningen is részt vesznek, amely az üzletelés csínját-bínját ta-

nítja. Majd nyolc hónap után minden gyermekanya képes lesz a kéthavi spórolt fizetésből, illetve a tréningen megszerzett tudásból saját fenntartható üzletet nyitni. A ReNUH hat hónapig további tanácsadást végez a projektben résztvevő gyermekanyák számára" – olvasható Schumicky Lilla blogján.

További információ: http://renuh.blogspot.com/

A **TAITA** Alapítvány Kenyában azon dolgozik, hogy árvagyerekek megfelelően részesülhessenek alapfokú oktatásban, szociális ellátásban. „Annak érdekében, hogy az árvaház önellátó legyen, és a gyerekek rendszeresen egyenek húst a jövőben is, 2007-ben beszereztünk néhány baromfit. Néhány gyerek 5-7 kilométer távolságra jár iskolába, ezért annak érdekében, hogy azt ne kelljen minden nap gyalog megtenniük, vettünk az árvaháznak egy kerékpárt. Vásároltunk továbbá energiatakarékos égőket, műanyag fóliákat a kisebb gyerekek ágyára, szúnyoghálókat (a malériát terjesztő szúnyogok ellen), tápszereket a csecsemők részére és vitaminokat. A hosszabb ideje betegeskedő gyermekeket önkénteseink orvoshoz, illetve kórházba vitték, és ellátták őket a megfelelő gyógyszerekkel is. Beszereztünk nagyobb mennyiségben iskolaszereket, könyveket, illetve társasjátékokat." – tájékoztat az alapítvány honlapja.

További információ: http://www.taita.info/

Az **Afrikáért Alapítvány** célja „Afrikában oktatási, szociális és egészségügyi téren, Magyarországon tolerancia- és ismeretterjesztő előadások, kulturális programok formájában fejlesztési, segélyezési, társadalomformáló tevékenység végzése. Az Afrikáért Alapítvány a Kongói Demokratikus Köztársaságban oktatási, szociális és egészségügyi téren végez tevékenységet: a fővárosban, Kinshasában az Othniel Általános- és Középiskolát, a Caro árvaházat tartja fenn és számos fővárosi és vidéki egészségügyi központot támogat vagy lát el gyógyszerekkel, műszerekkel, vidéken fejlesztési programokat bonyolít le. Magyarországon globális nevelés, tolerancia- és ismeretterjesztő előadások, kulturális programok formájában mutatja be az afrikai kultúrát." (France Mutombóval, az alapítvány vezetőjével készült interjúnkat ld. …. oldalon.)

További információ: http://afrikaert.hu/hu/

Az egyik legújabb kezdeményezés a pécsi Dr. Ternák Gábornak, a nemzetközileg elismert infektológus főorvos, trópusi járványügyi szakértő fejéből pattant ki. A jelenleg megalakulás előtt álló **Emberi Erőforrás Fejlesztése Afrikában Egyesület** (HuReDe-Africa) legfontosabb feladata, hogy fiatal szakemberek és egyetemisták részére (egészségügy, politológia, néprajz, antropológia, egyéb bölcsészettudományok, stb. területeiről) az afrikai kontinensen lehetőséget biztosítson az általuk művelt tudományágban új ismeretek szerzésére, idegen nyelv gyakorlására, újabb, az európaitól eltérő kultúrák megismerésére. A programban részt vevő fiatalok a saját tudás gyarapodásán túl az adott országban végzett tevékenységükkel eredményesen szolgálhatják az ott lakó, általában szegény embereket, miközben a megismerés által elfogadóbbá válhatnak a hazai hagyományoktól eltérő kultúrák jobb megértésére, befogadására is. A formálódó egyesült szerint a magyar szakemberek jelenlétéből és aktivitásából adódóan előmozdítható lesz az egyes országok közötti kulturális, kereskedelmi, gazdasági, diplomáciai és civil kapcsolatok mélyítése.

Az aktuális gazdasági válság, a fejlődő afrikai államokban is súlyos következményekkel jár, mivel a szokásos „donor" országok anyagi helyzetének kedvezőtlen változása miatt a legkönnyebben „megtakarítható" kiadás a Globális Dél országainak támogatása. Amikor fejlődő országok támogatásáról beszélünk, ez legtöbbször valamiféle segélyek odaszállítását jelenti (élelmiszer, alapanyagok, pénz, stb.), melyeket az adott országban működő partnerszervezetek szortíroznak, illetve osztanak ki. Viszonylag ritka olyan tevékenységek támogatása, amelyek bizonyos rendszerek folyamatos fenntartásával kapcsolatosak, ilyen pl. az egészségügyben a mentőszolgálat kiépítésének segítése, a szegény lakosság (melyen belül nagyarányú az AIDS-fertőzés) egészségügyi ellátásának megszervezése, és fenntartása, stb. Gyakran tapasztalható, hogy a fejlődő országokban (így hatványozottan Afrikában) egészségügyi ellátásra szolgáló épületek állnak üresen, elhagyottan, orvos nem dolgozik azokban így a betévedő beteg gyakorlatilag semmilyen, vagy csak minimális ellátásban részesül.

A „trópusi kapcsolat" fontosságára számos európai ország már sokkal korábban ráismert. Az antwerpeni egyetem kiterjedt kapcsolatokat tart fenn afrikai és ázsiai egyetemekkel (Ruandától Kambodzsáig), a szlovákiai St. Elizabeth Egyetem (Pozsony) a világ 22 helyén (Haititől Kambodzsáig) működtet elsősorban egészségügyi projekteket. Már maga a puszta jelenlét egy adott országban jelentős gazdasági és kapcsolati előnyt jelent az olyan államokkal (köztük például hazánkkal) szemben, amelyek meg sem kísérlik annak a lehetőségnek a kiaknázását, hogy minimális anyagi erőfeszítéssel sokszorosan hasznosuló tevékenységet végezzenek a fejlődő világban.

A kenyai Eldoret városában működő, orvosok által elhagyott St. Brigitta kórház a városon kívül olyan

Képaláírás: Jane Goodall pekingi Rügyek és Gyökerek egyesületi tagokkal
Fotó: Michael Neugebauer

területen helyezkedik el, mely elsősorban szegény betegeket lát el (kb. 3-400000-en élnek a körzethez). A kórház a helyi püspökséghez tartozik és a püspök, illetve a helyi katolikus közösség nagyon szeretné, ha a kórházban ismét orvosok láthatnák el a betegeket. A létrejövő közhasznú szervezet többek között orvosokat és kisegítő személyzetet tervez kiküldeni a településre. Elsődleges célja a kinti kórházat a lehető legrövidebb idő alatt olyan szakmai szintre fejleszteni, hogy az a magyarországi egyetemek számára oktató kórházként működhessen, ahova hallgatókat és fiatal orvosokat lehet majd küldeni az elkövetkező évek során. Ebből a célból az Eldoretben működő Moi Egyetem klinikai igazgatója, Mengech professzor 2009. június 22-én Pécsett tárgyalt, és együttműködési szerződést írt alá a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvosi Karával, hogy az oktatáshoz megfelelő egyetemi háttér álljon rendelkezésre. A lehetőség után máris óriási az érdeklődés a hallgatók körében. Megjegyzendő, hogy az említett egyetemnek intenzív kapcsolatai vannak amerikai és skandináv felsőoktatási intézményekkel is.

A hálózat legújabb, a 2009 Gorilla évére tekintettel kialakított, összetett programjának célja, hogy csökkentse a mobiltelefonok gyártásához felhasznált alapanyagok környezetkárosító kitermelésének Afrika élővilágára és emberi közösségeire gyakorolt káros hatását. A mobiltelefongyártás egyik fontos alapanyaga, a koltán nevű érc, nagymértékben fordul elő a gorillák élőhelyein. A koltánt (mely a ferroniobát-tantalit angol nyelvű nevéből képzett mozaikszó) elsősorban tantáltartama miatt bányászszák. Utóbbi egy ritka és rendkívül értékes fém, melyre óriási igény van a csúcstechnológiai műszerek előállításához. A tantált leggyakrabban kondenzátor-bevonatok készítésére használják, és bár bányászata illegális a Kongói Demokratikus Köztársaság területén, a tevékenység továbbra is gyors, sőt egyre fokozódó ütemben történik, hiszen a koltán világpiaci ára megközelítőleg $2000/kg-os szinten mozog. Több mint 10000-re becsülik azon emberek számát, akik 2004-ben a Kahuzi-Biega Nemzeti Parkba költözve bekapcsolódtak a törvénytelen és rendkívül rossz körülmények között folytatott bányászati munkálatokba.

A Kongó-medencében zajló ércbányászat következtében az erdőterületek szemlátomást csökkenek, melynek hatására a gorilla populációk egyébként is kétségbeejtően gyors pusztulása fokozódhat, ráadásul az erdősségek irtása megkönnyíti az orvvadászok dolgát is. Ezer és ezer különböző fajú vadállatot ölnek le azért, hogy a bányászok élelmezését megoldják, ráadásul a területet kontroll alatt tartó lázadók szintén a vadállatok húsán élnek. Az utóbbi öt év során egy teljes elefántpopulációt irtottak ki, és közel 50%-kal csökkent a hegyi gorillák állománya is, ily módon a kihalás szélére sodorva a fajt.

A Jane Goodall Intézet mobiltelefon-gyűjtő és újrahasznosító projektje nemcsak hogy figyelemfelkeltő, illetve a tantálra való igényt aktívan csökkenteni igyekvő, de a begyűjtésre kerülő használt telefonokért kapott adományok egyúttal különböző afrikai nemzeti parkok vadőrszolgálatainak fejlesztését, s így a vadállomány biztonságát is szolgálják. A magyarországi szervezet jelenleg egy,

a Maiko Nemzeti Parkban (Kelet DRC), a Dian Fossey Nemzetközi Gorilla Alapítvánnyal közös, vadőröket foglalkoztató rendkívül aktív és sikeres programot támogat.

Gombe 50 éve

Jane Goodall neve egybeforrt a Gombéval: 1960-ban itt kezdődött el minden. A világhírű paleontológus és antropológus, Louis Leakey biztatására Jane Goodall az akkori tanganyikai Gombe természetvédelmi területen kezdte el kutatni a csimpánzok társas viselkedését. Megérkezését követően pár hónappal forradalmi megfigyelést rögzített: észrevette, amint egy csimpánz egy egyszerű eszközt készít és vesz használatba saját kezeivel. Szürkeszakáll Dávid, ahogyan a csimpánzt később Dr. Goodall elnevezte, letört egy faágat, megtisztította azt leveleitől, és az így elkészített vékony pálcát bedugta egy termeszvár egyik lyukába, majd miután megfelelő időt kivárt, kihúzta a termeszekkel teli pálcát, és nyelvével a szájába segítette a rovarokat. Ezzel teljesen új értelmet kapott az addig megdönthetetlen hit, miszerint „az ember az (egyetlen) eszközkészítő élőlény." Dr. Leakey szerint e felfedezéssel „meg kellett újra határoznunk, mi az, hogy ember, és mi az, hogy eszköz."

1965-ben Dr. Goodall létrehozta a Gombe Stream Kutatóközpontot, és két évvel később az akkor már szövetségi tanzániai kormány hivatalosan nemzeti parkká nyilvánította a Gombe térségét. A „Gombe" projekt ma lényegesen összetettebb egy „puszta" nemzeti parknál: a Gombe körüli falvak – egészen pontosan 24 település – lakói nagyon intenzíven veszik ki részüket a területek megóvásából, helyreállításából. A JGI segítségével nemcsak csimpánzok számára igyekszenek a lehető legtermészetesebb környezetet biztosítani az ott élők, hanem számos egészséggel kapcsolatos, a gyerekek oktatására és a nők helyzetének javítására fókuszáló, például mikrohitelezési programokban is részt vesznek. A Gombe 50. évfordulóját Jane Goodall világkörüli előadás-sorozattal ünnepli meg.

Kína és Afrika

Kínával kapcsolatban vegyes érzelmeket táplál Jane Goodall: egyrészt örül annak, hogy folyamatosan növekvő számban alakulnak meg aktivista csoportok a Rügyek és Gyökerek mozgalom keretében, szerte az országban, másrészt szomorúan konstatálja az ázsiai gazdasági óriás egyre terebélyesedő térhódítását az afrikai kontinensen. „Nem jó az afrikaiaknak az agresszív kínai jelenlét, az olcsó kínai áru, nem tesz jót a helyi, erősödni szándékozó mikrogazdaságoknak. Az Afrikában működő kínai cégek ugyan munkahelyeket jelentenek a helyieknek, de komoly kérdéseket vet fel a munkabiztonság, a munkahelyi körülmények ügye, különösen a bányászat területén. Éppen kint voltam Pekingben 2006 decemberében a legutóbbi Kína-Afrika csúcs idején – nem a találkozón vettem részt –, és az volt az érzésem, hogy ezek az afrikai vezetők eladják a gyerekeik jövőjét. Személy szerint nem tudom támogatni ezt az erőteljes benyomulást Afrikába."

A kínai-afrikai kapcsolatok hosszú évtizedekre tekintenek vissza (sőt, a kulturális találkozások évszázados történelmi múltra utalnak, egészen az első kínai felfedezőknek a kelet-afrikai partokra történt megérkezéséig, a 15. század első felében). Ma Kína a kontinens szinte valamennyi országával sokrétű kétoldalú együttműködést alakított ki. Az „egyenrangú partnerség" jegyében – bár azt azért sokan vitatják, hogyan is lehetne egyenrangú a reláció, miközben az afrikai fél egyértelműen rá van szorulva a kínai pénzügyi forrásokra – Kína befektet, infrastruktúrát épít, ösztöndíjakat oszt, és nem kérdezi meg, vajon működik-e az északi hatalmak által oly fontosnak vélt demokratikus „jó kormányzás" (nem támaszt tehát feltételeket, mint a Nemzetközi Valutaalap például). Goodall professzor is egyetért a felvetéssel, miszerint az afrikai kormányoknak rövid távon kecsegtethet előnyökkel a kínai kapcsolat, hosszú távon azonban komoly veszélyeket hordozhat a túlzott „baráti" elkötelezettség.

A budapesti program sajtótájékoztatóján a kitartását, elszántságát firtató újságírói kérdést a tőle megszokott határozottsággal válaszolja meg: „Soha sem volt olyan pillanat az életemben, amikor úgy gondoltam, feladom. Néha persze féltem, hogy elapadnak a források, amelyek a munkámat voltak hivatottak elősegíteni – pláne, amikor kint terepen szembesültem a készletek kimerülésének fenyegető veszélyével. De soha sem adtam fel, és ez már biztosan így is marad."

Felhasznált források:

Jane Goodall újra Magyarországon, 2009. május 16-17. Rügyek és Gyökerek Egyesület. Sajtóközlemény. Budapest. 2009. május 16.

Koltán-bányászat: tények. Rügyek és Gyökerek Egyesület. Sajtóanyag. Interneten: www.janegoodall.hu

Gombe Stream Research Centre. Fact sheet. The Jane Goodall Institute. Interneten: http://janegoodall.org/pressroom/default2.asp

Külön köszönet Dr. Csatádi Katalinnak a cikk megírásához nyújtott szakmai konzultációkért, odaadó segítségéért.